

Afsnit 7: Perioden fra 1850 til 1864: Mellemløstiden og de første panserskibe

Knapt var freden sluttet og roen i hertugdømmerne genoprettet. Før Danmark atter førte en politik, der uvægerligt ville føre til endnu et opgør, men denne gang mod en langt mægtigere fjende.

Preussen og Østrig havde efter fredsaftalen i 1850 garanteret et frit Slesvig-Holsten. Alligevel pressede kræfter i Danmark på for en fremtidig dansk grænse ved Ejderen, altså et kongerige inklusive Slesvig.

Flåden gennemgik en voldsom fornyelse i denne periode, hvor damp afløste sejl. Og flåden var således hele tiden på forkant med udviklingen. Men til lands havde man dog ikke truffet de militære forberedelser, der måtte være en selvfølge med en så dristig udenrigspolitik.

Det afgørende spørgsmål om Slesvig og Holstens fremtid var ikke blevet løst gennem Treårskrigen. Freden mellem Danmark og det tyske forbund i 1850 betød blot, at afgørelsen var blevet udskudt til et mere belejligt tidspunkt.

De efterfølgende år blev da også præget af fortsatte dansk-tyske stridigheder om hertugdømmernes fremtid. Det tyske forbund ønskede et samlet Slesvig-Holsten, mens der fra dansk side var et krav om en dansk grænse ved Ejderen, dvs. Slesvig som en del af Kongeriget

Helstaten Danmark og Hertugdømmerne

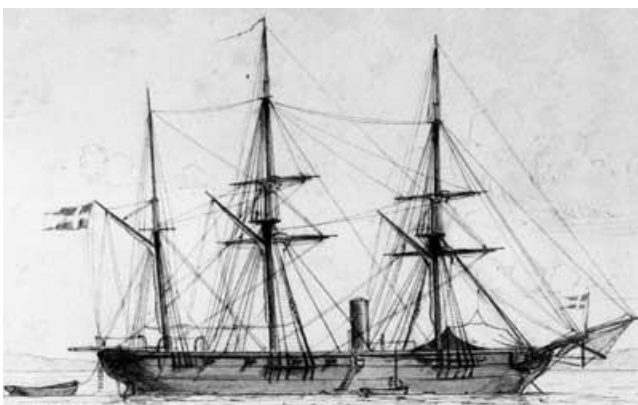
(Kilde: Historiecenter Dybbøl Banke)

Efter Den første slesvigske Krig begyndte hjuldamperne at blive afløst af skibe, som blev fremdrevet af den nye opfindelse: Skibsskruen. Flåden fik således sin første skruekorvet *Thor* i 1851.

Thor er flådens - og det første danske - skrueskib. Korvetten var udstyret med en 2-cylindret lavtryksmaskine på 650 IHK som gjorde at Thor kunne skyde en fart på 9 Knob (svarende til 16,7 km/t for ikke søfolk) uden sejlene sat, hvilket var en fantastisk fart for et skib på den tid.

Efter prøvetogter i 1851-52 blev Thor Krigsudrustet i 1854. I årene 1855-56 var Thor på togt til Færøerne og Island og i 1858 gik togtet til Maderia og året efter 1859 var skruekorvetten i Middelhavet.

I 1858 kunne flåden indvie en ny tørdok på Dokøen på Holmen^[1]. Det var i samme periode, hvor man besluttede at rømme Gammelholm eller Bremerholm^[2].

Skruekorvetten Thor 1851

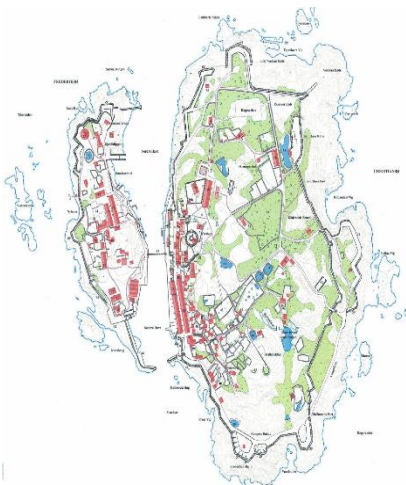
(kilde: Orlogsmuseet)

Krimkrigen bryder ud

Men også ude i Europa ulmede uroen, og i slutningen af 1853 trak mørke skyer sig sammen. Da en væbnet konflikt mellem Rusland på den ene side og Frankrig, England og kongeriget Sardinien på den anden side syntes uundgåelig.

Risikoen for at Danmark skulle blive inddraget i denne sådan konflikt var nærliggende. Ikke mindst på grund af landets placering som porten til Østersøen.

Den største trussel mod Danmark var, at Preussen og Østrig ville gå ind i konflikten på Ruslands side, og dermed udgøre en direkte trussel mod Danmark. Men det lykkedes for Danmark i løbet af efteråret 1853, at opnå accept fra alle parterne om, at landet ville holde sig neutralt i en eventuel konflikt.

Christiansø og Frederiksø

(kilde: Nationalmuseets digitale samlinger)

Den lille og forældede fæstning på Christiansø fik pludselig en vigtig strategisk betydning som den danske befæstning, der lå nærmest den russiske Østersøkyst. Dele af flåden blev desuden krigsudrustet for at om nødvendigt at håndhæve den danske neutralitet.

Det lykkedes for Danmark at holde sig neutralt under krigen 1854-1856, selvom bl.a. Det tyske Forbund, som Danmark jo gennem Holsten var en del af, og senere Frankrig forsøgte at få landet til ophæve neutraliteten og vælge side i konflikten.

Den danske neutralitet var tilsyneladende blevet gennemført med succes, og det lykkedes at holde Danmark ude af konflikten. Men knapt ti år senere måtte Danmark betale prisen for ikke at vælge side.

Sundtolden afskaffes

Siden 1429 havde Danmark opkrævet Sundtold for skibe der passerede gennem Øresund eller Storebælt. En afgift, der skæppede ganske godt i den danske statskasse, men i øvrigt irriterede de nationer, der blev afkrævet denne afgift.

Allerede i 1848 havde USA fremsat et forslag over for den danske regering om ophævelse af Sundtolden for amerikanske skibe, mod en rimelig økonomisk kompensation. Det amerikanske forslag førte dog ikke umiddelbart til nogen aftale.

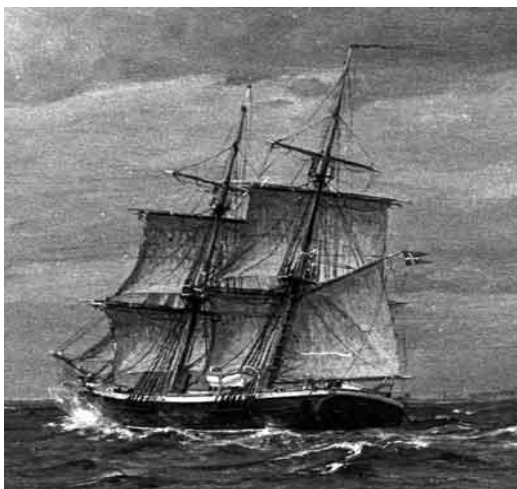
14. april 1855 meddelte USA, at man fra næste år ikke længere ville betale Sundtold til de danske myndigheder. Umiddelbart var det utænkeligt, at Danmark skulle gribe til våbenmagt mod amerikanerne for at håndhæve retten til sundtold.

I løbet af efteråret blev der indkaldt til en konference i København, hvor man skulle diskutere afskaffelsen af Sundtolden, mod en passende erstatning til Danmark.

England var i første omgang i mod det danske forslag, men i løbet af efter-året 1856 skiftede englænderne standpunkt, og 14. marts 1857 blev en aftale om afskaffelse af Sundtolden underskrevet.

Fra 1. april 1857 bortfaldt Sundtolden efter mere end 400 års levetid.

Grønland "genopdages"

I 1859 blev briggen Ørnen sendt til Island og Grønland. Det blev dermed det første danske orlogsskib, der besøgte Grønland siden fregatten Blaahejren havde været der i 1736.

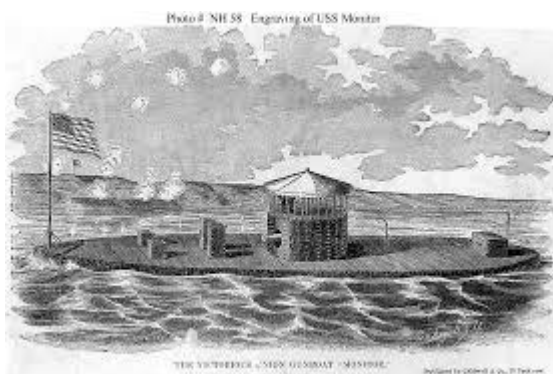
Nu var Ørnen jo ikke uvant med de lange togter, for allerede i 1843-44 havde den været i Sydamerika II årene der fulgte blev det også til togter til Middelhavet og Guinea-kysten, samt jævnlig udstationering som stations-skib ved de Vestindiske øer.

Briggen Ørnen var et af de fartøjer, der nåede langt omkring.
(kilde: Orlogsmuseet)

Flådens første panserskib

I tiden efter fredsslutningen i 1850 var arbejdet med flådens modernisering fortsat. Og i de 14 år mellem de to slesvigske krige blev udviklingen ikke mindst præget af overgangen fra sejl til damp. Men også våbnenes udvikling satte sit præg på de nye skibstyper, ikke mindst erfaringerne fra søkrigs begivenhederne under den amerikanske borgerkrig kom til at sætte sit præg på udviklingen.

I mange henseender var Den amerikanske Borgerkrig den første moderne krig. Den moderne industri kunne nu masseproducere våben og ammunition. Dampskibe og jernbaner kunne flytte store godsmængder der hen, hvor de skulle bruges. Samt med den nyopfundne telegraf kunne man sende meddelelser over store afstande. Begge de stridende parter i Den amerikanske Borgerkrig havde benyttet sig af svært pansrede skibe. Nordstaterne introducerede den såkaldte "monitor" (et "kasematskib"), som var et pansret skib med to store drejelige kanoner om bord.

Uss Monitor 1862

(Kilde: Naval History & Heritage Command)

Blandt de øvrige opfindelser, som kom til at spille en rolle for krigsførelsen omkring 1864, var patronammunition, riflede bag-ladehåndvåben og riflede bagladekanoner, granater samt sø-miner.

Den danske flåde havde været så forudseende, at den allerede i 1861 havde bestilt to panserskibe i England. Samtidigt havde man bestilt en pansret monitor i Skotland og denne blev færdig bygget inden erfaringerne fra de indledende kampe i Den amerikanske Borgerkrig nåede Europa.

Allerede i 1862 modtog flåden panserskonnerterne Absalon og Esbern Snare, der begge var bygget i England.

Panserskonnernten Absalon

(kilde: Nationalmuseets digitale samlinger)

Panserskonnernten Esbern Snare

(kilde: Orlogsmuseet)

Skibene er bygget i jern med 3 vandtætte skodder gående fra køl til dæk som deler skibet op i 4 vandtætte rum.

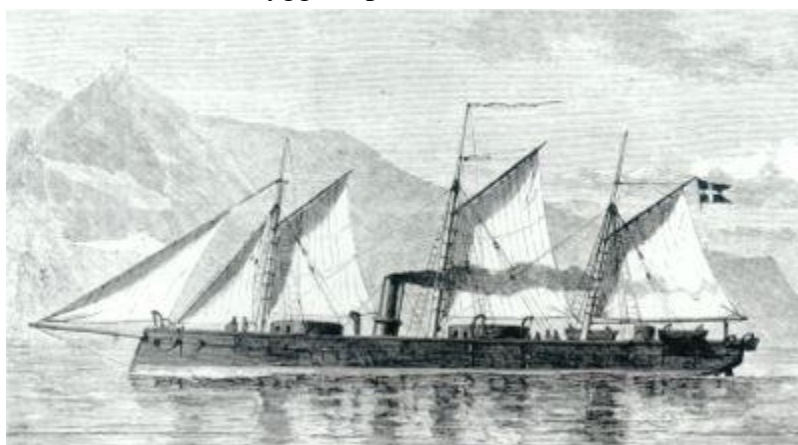
Øverste dæk er et gennemgående glat dæk, mens det underliggende banjerdæk afbrydes af maskin- og kedelrum.

Skroget er beskyttet af et sidepanser udført af 64 mm jernplader der hviler på et 13 mm tykt jernskrog. I højden går panseret fra øverste dæk til ca. 1 m under vandlinien og i længderetningen fra stævn til agten. Lønningen kunne bestemte steder klappes ned af hensyn til de svingbare kanoner, som er opstillet i skibets centerlinie.

Begge skibe blev udstyret med 1 stk glatløbet 60 pounds forladekanon placeret midskibs samt 2 stk riflede 18 pund forladekanoner placeret henholdsvis forude og agter. En bevæbning som ændredes flere gange i skibenes levetid.

Absalon og Esbern Snare var marinensførste skibe med pansring, men på grund panserets ringe tykkelse var de ikke et rigtigt panserskib.

I efteråret 1863 ankom det i Skotland byggede panserbatteri Rolf Krake.

Panserbatteriet Rolf Krake.

(kilde: Nationalmuseets digitale samlinger)

Skibet blev bestilt i England af den danske regering kort tid efter at meddelelsen om træfningen på Hampton Roads den 9. marts 1862 under den nordamerikanske borgerkrig var modtaget i København.

Kampen i 1862 mellem to pansrede skibe CSS Virginia og USS Monitor, drevet frem af damp og uden sejl gav stødet til en nyskibstype monitoren. ”Rolf Krake” blev den første monitor i Europa. Den havde i forhold til den oprindelige ”Monitor” et højere fribord og var således mere sødygtig.

Den stigende spænding omkring det slesvig-holstenske spørgsmål gjorde det nødbendigt at forstærke flåden med et nyt slagkraftigt skib.

Rolf Krake var, da det blev afleveret, det første panserskib uden for USA med kanonerne anbragt i drejelige tårne. I marts 1862 havde det første panserskib med drejetårn, USS Monitor været i kamp og vist sin værdi, men der ud over var der kun i England blevet påbegyndt fire skibe med tårne, og ingen af dem var færdige, da Marineministeriet bestilte Rolf Krake i august 1862.

Den danske regering tog altså en teknologisk chance, men fik til gengæld et af de mest avancerede krigsskibe i Europa ved afleveringen i juli 1863.

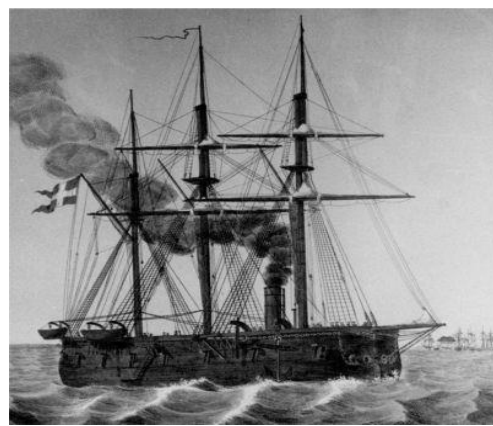
Rolf Krakets kanoner var ikke så kraftige som Monitors, men til gengæld var der to kanontårne, og kanonerne kunne affyres hvert 3. minut i stedet for hvert 7. minut på Monitor.

I en kongelig resolution fra 29/4-1862 bestemtes det at Danmark sidste linieskib, Dannebrog, søsat i 1850, skulle raseres og ombygges til en ”panserklædt korvet med lukket batteri og dampmaskine med skrue”. Linieskibet blev pansret med 114 mm smedjernsplader som monteredes uden på træskroget fra batteriets overkant til 1,25 m under vandlinien.

Linieskibet Dannebrog 1850

(kilde: Orlogsmuseet)

Dannebrog efter ombygning til panserfregat

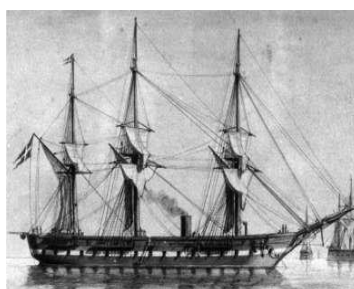
(kilde: Nationalmuseets digitale samlinger)

Desuden havde flåden fået tilført de tre nye skruefregatter Niels Juel, Jylland^[3] og Sjælland samt en del skruekorvetter, kanonbåde mm.

Niels Juel

(kilde: Orlogsmuseet)

Sjælland

(kilde: Orlogsmuseet)

Jylland

(kilde: Orlogsmuseet)

De tre nye skruefregatter Niels Juel, Jylland og Sjælland er ens af bygning og bevæbning, den eneste umiddelbare forskel ligger i skibenes maskineri.

Niels Juel blev udstyret med engelsk maskineri fra Maudslays Sons & Fields på 900 IHK som gjorde at skibet kunne skyde en fat på 9 knob (16,7 km/t)

Sjælland blev ligeledes udstyret med engelsk maskineri fra Maudslays Sons & Fields dog på 1000 IHK som gjorde at skibet kunne skyde en fat på 10 knob (18,5 km/t)

Jylland blev udstyret med maskineri fra Baumgarten & Burmeister bestående af en 2-cylindret lavtryksmasking på 1300 IHK som gjorde at skibet kunne skyde en fat på 12 knob (22,2 km/t)
Jylland blev således det første skib i flåden med en danskbygget dampmaskine til et større skib.

Atter på vej mod krig

"Danmark til Ejderen", var det slogan der efter freden i 1850 havde præget dagligdagen i Danmark, til stor irritation for befolkningen i hertugdømmerne, ikke mindst i Holsten. Efter et regeringsskifte i 1860 slog Ejderpolitikken for alvor igennem.

Da Danmark i slutningen af 1863 besluttede at lave en fælles forfatning for Kongeriget og Slesvig, var det reelt en krigserklæring mod Det tyske Forbund (Preussen og Østrig), der havde garanteret et samlet Slesvig-Holsten.

Danskerne havde blindt troet på, at vestmagterne kunne vindes for den danske sag. Men ingen af dem havde glemt danskernes indstilling under Krimkrigen, hvor den danske regering havde stillet sig meget afvisende over for de engelsk-franske flådechefer.

Danmark var således meget alene, da Preussen og Østrig 16. januar 1864 stillede Danmark over for et ultimatum: "Ophæv den fælles forfatning, eller tag konsekvenserne".

I december 1863 var en tysk forbundshær under østrigsk og preussisk ledelse uden kamp rykket ind i Holsten. De tyske stater krævede Novemberforfatningen ophævet og truede med ellers at fortsætte op i Slesvig. Den danske regering afviste atter, og den 1. februar 1864 gik østrigske og preussiske tropper ind i Slesvig, hvorved krigen var en realitet.

L.E.K

[1] Dokken eksisterer stadig og ligger ca. 100 meter nord for den nye operabygning. Ved siden af ligger pumpehuset, som rummede den dampmaskine, som kunne tømme dokken for vand.

[2] Mellem 1858 og 1866 rømmede flåden sin gamle base og værft, Det var stort set området mellem den nuværende Nationalbankbygning, Det kongelige Teater, Nyhavn og havneløbet. Området skulle herefter bebygges med boliger, og gaderne blev opkaldt efter flådens berømte admiraler. Samtidig blev Holmens Kanal opfyldt.

[3] Fregatten Jylland er det eneste danske kombinerede damp- og sejlskib fra den danske flåde som eksisterer i dag. Jylland sidste aktive togt gik til de Vestindiske øer i 1887-87. Siden blev masterne aftaklet og Jylland fungerede efterfølgende som kaserneskip indtil det i 1908 udgik af flådens tal.

Derefter fik fregatten en omtumlet skæbne i de næste mange årtier. Først som udstillingsskib i 1909 og de følgende år indtil 1. verdenskrig udbrød i 1914. Under selve verdenskrigen lå skibet i Nørresundby som telegrafstation og indkvartering for soldater der gik vagt ved Pontonbroen over Limfjorden. Efter krigen endte Jylland med at blive opankret i Sandbjerg Vig nord for Juelsminde, og fungerede herefter som telegrafstation frem til 1925.

Fregatten Jylland sådan som mange husker den
(kilde: Orlogsmuseet)

I 1934 gik Thorvald Stauning ind i kampen for nationalklenodiet, og arbejdet med at bevare skibet blev et fornuftigt beskæftigelsesprojekt for arbejdsløse under krisen landet led under efter børskrakket på Wall Street i 1929.

Fra 1936-49 fandt fregatten anvendelse som overnatningsfacilitet for omtrent 200.000 provinsbørn, der blev inviteret til hovedstaden på skolerejse af "Foreningen til provinsbørns ophold i København". Men da fregatten om natten den 2. december 1947 sank i Københavns havn, stod det imidlertid klart, at den ikke længere var egnet som feriebolig.

Løsningen blev, at klenodiet i 1960 sejledes til Ebeltoft for at fungere som turistattraktion. Det var dog først i løbet af 1980'erne, man fik rejst pengene til den fornødne istandsættelse, således at man i 1994 kunne åbne dørene til museet Fregatten Jylland. Fregatten er i dag verdens længste, bevarede krigsskib bygget af træ.

Fregatten Jylland restaureret med master og rigning

(Kilde: Fregatten Jylland Museum)